

Terug naar de Bron: de voorperiode

Rogier Schravendeel

Inleiding

In mei 2022 werd in benaderd door de schrijfster Carolijn Visser, die op zoek was naar informatie over haar vader, die aan het eind van de oorlog aan een transport ontsnapt was en daarbij in Amsterdam hulp had gekregen van zijn oom, Martinus Visser, die in de kerkenraad van de Emmakerk in de Watergraafsmeer zat en sterk betrokken was geweest bij de bouw van het kerkgebouw. Carolijn vroeg in het bijzonder of het mogelijk was de archieven van de Emmakerk te raadplegen om meer informatie over haar familie te vinden. Deze vraag leidde tot een zoektocht door het gebouw. Het archief van de Nederlands Hervormde kerk van de Watergraafsmeer, althans de resten daarvan, bleken sinds geruime tijd onder ongunstige condities op de zolder van het kerkgebouw te staan.

Afgesproken met de kerkenraad werd dat dit archief van zolder gehaald zou worden, geordend en aan het Archief van de Gemeente Amsterdam aangeboden, waar ook het archief van de voormalige Gereformeerde Kerk te vinden is. Momenteel zijn Vincent Lageweg en ondergetekende bezig met het ordenen en ontsluiten van het archief.

Afgesproken is ook dat ik – voordat het Nederlands-Hervormde archief definitief naar de Gemeente gaat – een artikelenreeks zal schrijven over de geschiedenis van De Bron, dat eventueel tot een aardig boekje kan leiden. Dit is het eerste inleidend artikel in die reeks. Belangrijk om hier kennis van te nemen. Want wie zijn geschiedenis niet kent, verliest immer zijn toekomst.

Figuur 1 Martinus Visser

Voorgeschiedenis

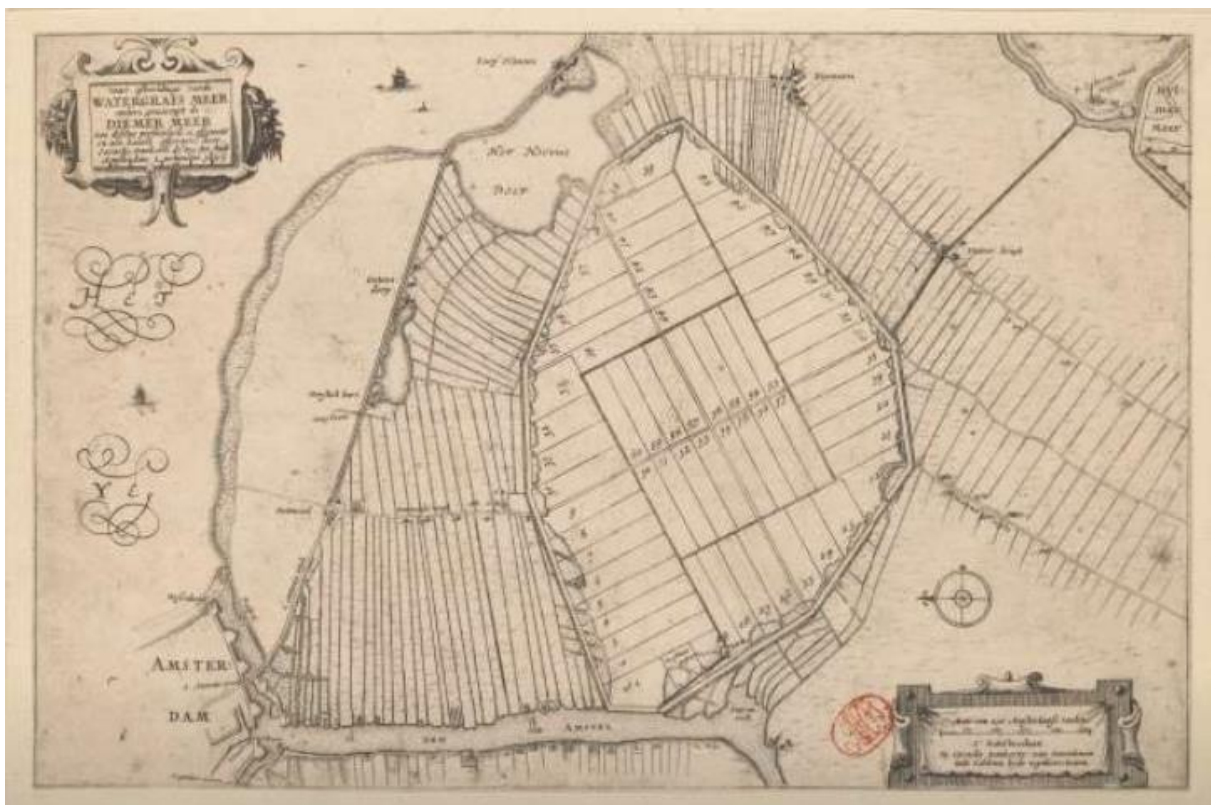
De voorgeschiedenis in vogelvlucht. Het christendom arriveerde in onze streken, aan de rand van het voormalig Romeinse Rijk en aan het begin van zompige moerassen, vooral vanaf de achtste eeuw. De Watergraafsmeer – eerder de Diemermeer - bestond toen natuurlijk nog niet. De Diemermeer was oorspronkelijk het gevolg van een doorbraak rond 1200 van de Sint Anthonisdijk (de tegenwoordige Zeedijk-Zeeburgerdijk-

Figuur 2 Diemermeer

Diemerzeedijk) en was, zoals op de kaart te zien is, een verbinding van de Amstel met de zee, die in de loop van de tijd steeds verder uitspoelde en zich tot een meer, het Diemermeer, nabij Diemen – ouder dan Amsterdam – uitstreckte. Deze Amsteltak kon later na herstel van de dijk via de Ypslotersluis in zee afwateren. We weten niet hoe dit gebied er voor de doorbraak in 1200 heeft uitgezien, maar voor zover ons bekend zijn bij de drooglegging van de Diemermeer geen sporen van eerdere bewoning gevonden. Het zal waarschijnlijk een veenachtig moerasgebied geweest zijn, na de aanleg van de zeedijk vanaf de tiende eeuw mogelijk deels ontgonnen.

Alhoewel de strijd op de Diemermeer en de Diemerzeedijk in 1572 als godsdienstoorlog beschouwd kan worden, zullen we hier onze kerkgeschiedenis van de Watergraafsmeer maar niet laten beginnen. In 1631 was het meer gedempt en werd het gewonnen land verkaveld.

Figuur 3 Watergraafsmeer, een polder tussen Nieuwe Diep en Amstel

Van enige dorpsvorming is echter nog lange tijd geen sprake. In de Watergraafsmeer, een zelfstandige gemeente, zijn geen kerken. Er wonen rijke burgers, vaak uit Amsterdam, op landgoederen. Het gebied ligt in die tijd fysiek maar ook gevoelsmatig dichterbij Diemen dan bij Amsterdam, dat als gevaarlijke buurman gezien wordt, die in de zeventiende eeuw al het nu verdwenen Oetewael heeft opgeslokt. Alhoewel de gemeente liever zelfstandig blijft, is het dan ook geen onbegrijpelijke keuze dat Napoleon de polder in 1812 tijdelijk aan de Gemeente Diemen toevoegt. De Watergraafsmeer is in die periode ook kerkelijk aan Diemen verbonden. De Rooms-Katholieken van de polder horen parochiaal bij Sint Petrus' banden in Diemen, en ook de Nederlands Hervormden van de negentiende eeuw gaan naar Diemen. Kerken zijn er dan nog steeds niet in de Watergraafsmeer.

De eerste kerk in de Watergraafsmeer

De allereerste kerk in de Watergraafsmeer is geen Nederlands Hervormde kerk, en ook geen Rooms-Katholieke kerk, en het gevolg van een scheuring, en alweer in Diemen. Vanaf 1884 worden aan de Kerkenraad van de Nederlands Hervormde kerk steeds kritischer vragen gesteld in verband met de

handhaving van de tucht en het eren van de Drie Formulieren van Enigheid, die de calvinistische basis vormden van de theologie van de Nederlandse Protestantse kerk vanaf de synode van Dordrecht in 1619. Die calvinistische basis is met ingang van de negentiende eeuw in de Nederlands Hervormde Kerk snel aan het verdwijnen, met name sinds Koning Willem I op alle relevante posities van de organisatie persoonlijk mensen benoemt met een liberale inslag. Een steeds grotere scheuring tussen kerkvolk en organisatie – een beetje te vergelijken met die tussen de huidige boeren en de regering – leidt al in de jaren dertig tot scheuringen, de zogenaamde Afscheiding. Het blijft de hele eeuw door rommelen in de kerk, en wanneer een begenadigd politicus van de jaren 1870 en verder zich uit begint te spreken voor de zogenaamde ‘kleine luiden’, wint de beweging snel aan kracht. Een en ander zal in 1886 leiden tot de Doleantie en het ontstaan van de Gereformeerde kerken, onder leiding van de eerder genoemde Abraham Kuyper. De allereerste kerk in de Watergraafsmeer is dan ook een Gereformeerde Kerk die in 1890 als ‘Nederduitse Gereformeerde Kerk (doleerende)’ te Diemen wordt geïnstitutionaliseerd, een en ander naar aanleiding van een vergadering in Het Wapen van Diemen aan de Hartsveldseweg, in oktober 1889, onder de leiding van de gereformeerde ds. B. van Schelven en onder de titel ‘Wat te doen?’

Figuur 4 ds. B. van Schelven

Men kan zich afvragen of we het nu werkelijk over de eerste kerk van de Watergraafsmeer hebben; genoemde kerk doleert immers te Diemen, en niet in de Watergraafsmeer? Dat zit als volgt. Aangezien in Diemen de kerkdeuren gesloten blijven voor de Dolerenden, zoeken zij een ruimte om samen te komen. Die ruimte vinden ze in eerste instantie in het Rechthuis van de Watergraafsmeer. Het is in 1891 dat het eerste kerkgebouw in de Watergraafsmeer verschijnt. Dat is de zogenaamde Boerenkoolkerk aan de Cornelis Dribbestraat. Maar daarover meer in de volgende aflevering van Terug naar de Bron.

Rogier Schravendeel